

kedvéért megmásító interpretációhoz is. A „láger-élményekről, a fogolytáborok borzalmairól” szóló versek nyomatékos szembeállítás az életmű többi részével egyfelől időrendi tévedéssel kapcsolatos (a negyvenes évek nagy „antifasiszta” verseit a tanulmány egy évtizeddel későbbre datálja, vö. 357), másfelől filozofikus, ontologikus rétegük halványításával, háttérbe szorításával jár együtt, olyan egyoldalú kommentárral, amely szerint „A költő a konkrét élmény szintjén marad, az élmélet részletezi, szinte a láttatás, a festés a célja, nem valamiféle egyetemes élet-törvény kifejezése” (358). Talán nem egészen független ettől a szemlélettől az az aránytévesztés sem, amely az esszének némely folyóiratok szerepére vonatkozó sommás megállapításaiban tükröződik; aki nem sajnál időt és fáradságot a *Magyarok* c., mégoly sajátos szerepű orgánium történetének földolgozására, attól azért meglepőnek és igaztalanul fölényesnek hat, ha az *Ezüstkort*, az *Új Holdat* (igy!), a *Vigiliát* bizonyítás, indoklás és differenciálás nélkül „a magyar líra évszázadok óta vállalt feladataitól” távol álló, „rövid életű vagy epizódikus jelentőségű” folyóiratokként aposztrofálja (vö. 337–338).

Végezetül néhány szót a kötet kiadói gondozásáról. Meglehetősen sok benne a sajtóhiba, és pedig a megtévesztő, értelemzavaró fajtából; a Pilinszky-tanulmányban pl. mondatképződés helyett mondatképződés, a Jelenések VIII. 7. verscím első szava helyett Jelenések áll, Szabó Lőrinc Kalibánját C-vel (de azért á-val) írják stb. Ha a szerző véletlenül elvétí egy latin kifejezés fordítását (pl. 40) vagy valamely kronológiai figyelmetlenséget követ el (pl. Kodolányi Pogány tüzek c., az augsburgi vereség után játszódó történelmi regényét a 8–9., sőt a 7–8. századba utalja, vö. 276, 281), akkor bizonyosak lehetünk benne, hogy az elírás szerkesztői korrekció nélkül kerül át a könyv szövegébe. Ahhoz kénytelen-kelletlen hozzászoktunk, hogy az irodalmi tanulmánykötetek névmutató nélkül jelennek meg, ezúttal azonban még a keletkezés évét is hiába keressük a tanulmányok után. A megbízható dokumentáció, az adatoknak utánanéző precizitás könnyedebb esszégyűjtemények, népszerűsítő kiadványok szerkesztőitől is joggal elvárható, Kovács Kálmán esetében ráadásul rangos tudós, új eredményeket is hozó analitikus munkát ért utóla a kiadói nagyvonalúság és fölény.

Csűrös Miklós

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN: PANNÓNIAÓRÓL EURÓPÁBA

Bp. 1975. Gondolat K. 331 l.

A kötet címlapját díszítő magyar *Dante Kódex* Vergiliust és Dantét új vizek felé repítő miniatúrája és a szerencsés címválasztás, *Pannóniából Európába* jogosan keltheti fel a legszélesebb olvasóközönség érdeklődését. Aki emellett régóta figyelemmel kísérte a szerző régi magyar irodalomhoz fűződő másfél évtizedes vonzódását, italianisztikai stúdiumait és a hasonlóan nagy múltú, mindvégig friss publicisztikai és kritikai tevékenységét, joggal remélhette, hogy az utóbbi évek szakfolyóiratokban megjelent tanulmányait összegyűjtő kötet sikerrel tudja életre kelteni a régi magyar irodalom legkisebb töredékeit és adatait is, mely révén a múlt valóban „megteremtett, áttelekesített és esztétikailag élvezetthez kezessített lesz.”

Kovács Sándor Iván válogatott tanulmányai-ban „az utazási irodalom kutatójaként” Janus Pannoniustól a Bethlen fiúk utazását elbeszélő *Ulysses Pannonicusig* a magyar „bujdosó–peregrinusok” tevékenységében kívánja felmutatni azt a szellemi tájékozódási irányt, melyben „Magyar-

ország és Európa egymás mellé rendelése. . . nemcsak távolságot és törekvést, de állapotot is jelöl, a befogadás helyzetét, az utazást jelenti.” A magyar késő reneszánsz utazási irodalom – mutatja ki a szerző – nem köthető a dantei Ulysses epizódban megnyilvánuló reneszánsz-romantikus kalandizgalomhoz, sem a kuruc költészethez, melyben a Balassinál érződő bujdosás motívumot már „a valóságos történelmi-politikai meghatározottság váltja fel”. Kovács Sándor Iván annak a kornak műveltségét kutatja, melynek képviselői „konzolidált tudósutazókká” szelődtek, maga az utazás pedig tudománnyá, művészetté lett, és ilyen érdeklődése folytán a kötet valóban hézagpótló jelentőségű, mert nálunk mindeddig nem került sor az utazási irodalom esztétikai szempontú összegzésére, mely valóban hozzájárulhatna a régi magyar irodalom és műveltség általa annyira óhajtott közkinccsé válásához.

A kötet meglehetősen egységes képet mutat: a *Várad–Velece–Medvevár* című nyitótanulmány

a *Búcsú Váradtól* elemzéséből kiindulva ragyogóan készíti elő a búcsú-versekkel kezdődő, a *Justius Lipsius és a magyar késő reneszánsz utazási irodalom* c. tanulmányban gazdagon összefoglalt magyar utazási irodalom elemzését, melyet a kötet gerincét képező két nagy pályakép, *Szenci Molnár Albert utazás emlékei, Szepsi Csombor Márton és a változatos Európa* (a kritikai kiadás előszava) követ. A *Dante* és a *József Attila* dolgozat is beleillik végső soron ebbe a környezetbe, hisz a korábban csak olasz nyelven publikált tanulmány érdekes adalékokkal gazdagítja a központi anyagot jelentő „tudós leírások” elemzését, míg a nagy szocialista költő régi magyar irodalmi élményei feltárására vállalkozó dolgozat igen szép példáját adhatja a szerző két alap gondolatának, hogy „múltszemléletünk mindig a jelen függvénye”, valamint, hogy „ajánlatos olykor éppen a jelenből indítani: József Attilából magyarázni Csáti Demeter énekét Pannónia megvételeéről”. Az, hogy a kötet egysége néhol megbomlik, elsősorban nem e tanulmányoknak, hanem annak a következménye, hogy a szerző nem volt elég következetesen szigorú önmagával szemben, illetve mert úgy vélte, ha az átlag olvasó számára „olvasmányos” részeket iktat tanulmányaiba, ezáltal „elviselhetőbbé” teszi a „fő tételt bizonyító aprólékoskodást” (10. l.), ám ezáltal épp a kitűzött cél ellenkezőjét érte el, a „filológiai esszé” megvalósítása helyett az alapkonceptió szétzúrdulásához jutott el. Így a két különálló Janus Pannonius tanulmány vegyítése a fő gondolatok elszikkadásához vezet, amit a szerző tovább tetéz Simon István talán nem egészen ideillő víziójával, melyben „Janus Pannonius és Radnóti Miklós végzetes szekere között vonul az egész magyar irodalomé.” Hasonlóképp kár volt átmenteni e kötetbe az *Élet és Irodalom* hasábjairól egyetemi tanárainak adózó személyes hangú vallomását (*Janus Pannonius magyar századai*), és úgy véljük, némileg felesleges volt az egységes Dante tanulmányba beiktatni a *Balassi „égő fa” hasonlatától Juhász Ferencig* című alfejezetet, hiszen a szerző is elismeri, hogy az „égő fa” hasonlat „ősforrása” igaz, lehet Dante is, de „a lángok között meg nedvedesedő zöld venyige látványa éppúgy lehet személyes megfigyelés, mint százados természeti tapasztalat tudatosítása.” (61. l.). A szép kötet másik hiányossága, hogy szerzője nem mindig vállalkozik érdekes feltételezéseinek filológiai bizonyítására (olvasta-e Bornemisza Janust vagy Dantét, milyen mély volt Balassi vagy Pázmány Dante ismerete, valóban „kedvelt útikalauza” volt-e az *Europica varietas* az Angliában meg-

forduló magyar puritánoknak stb.), melyek így többnyire a kérdésfeltevés szintjén maradnak. Érdekes lett volna Szenci Molnár Albert szótára római anyagának és a forrásoknak egybevetése, a Magyarországra került Szepsi Csombor anyagot tartalmazó lengyelországi kolligátum alapos könyvészeti feldolgozása is, és úgy érezzük, hogy a *Búcsú Váradtól* elemzése továbbra is adós maradt a vers forráskritikai feldolgozásával és „műfajtörténeti bemérésével”. Továbbra is kételkedünk abban, hogy Janus Pannonius lenne Adynál *Mátyás boldond deákja*, és a szerzővel együtt kérdezzük, hogy „nem tulajdonítunk-e túlságosan fontos szerepet Marcellus utazásai leírásának. . . nem mi vetítünk-e a dicsőítő költeménybe verses utirajzot?” (32–33. l.). A *Dante magyarországi ismeretéről* írt összefoglaló tanulmányt is a feltételezések nagy száma jellemzi, melyek a szerzőt arra a végkövetkeztetésre indítják, hogy Dante „törvényszerűen” Balassival és „a reneszánsz legnagyobb magyar lírikusa környezetében lép be a magyar irodalomba” (58. l.), annak ellenére, hogy ezt követően idézi Szauder József meggyőző és bizonyított tételét, hogy a nagy olasz költőt „a preromantikus erjedés. . . az izlésváltozás hulláma vette hátára Magyarországon éppúgy, mint Európa-szerte.”

A kötet egyik legérdekesebb és legmélyebb tanulmányának fő kérdése, hogy utazó volt-e egyáltalán Szenci Molnár Albert, és naplója valóban az utazási irodalom körébe tartozik-e. Kovács Sándor Iván a Dézsi-féle naplóátírást követve meggyőzően mutatja ki, hogy a diárium svájci és itáliai fejezeit valóban útinaplónak tekinthetjük, és hasonlóképp a szótár olasz szócikkeinek magyarázatai önálló városleírásoknak felelnek meg. A Szenci Molnár Albert által meghirdetett „hasznosság-program” első következetes megvalósítójaként mutatja fel a szerző Szepsi Csombor Mártont. Talán ebben az írásban mutatkozik meg legmélyebben a régi magyar irodalom iránti szeretete és mély anyagismerete. Valóban mindent tud kedvenc szerzője életéről, a gdański protestáns iskola működéséről, könyvtáráról, tanári karáról. Wittman Tibor tanulmányára építve meggyőzően bizonyítja az „együttmozgást” Szepsi Csombor életműve és a korabeli politikai események között, hogy miként kötődik az *Europica varietas* Bethlen Gábor politikai koncepciójához, művelődéspolitikai célkitűzéseibe. Az egész kötetnek talán legelmélyültebb része, amikor a szerző ráérez, hogy az útikönyv – éppúgy mint Szenci Molnár Albert naplója és zsolnárfordításai – tele van hintve magyar tájakkal és városnevekkel. Hasonlóképp

érdekes, mély tanulságokkal jár a *Magyar versek* elemzése és Szepsi Csombor utóéletének taglalása, melyben a szerző egészen Illyés Gyula *Oroszországáig* jut el, bár azt már bizonyos mértékű publicisztikai túlzásnak tartjuk, hogy Szepsi Csombor szerény művében a haladás és nemzeti programja éppúgy összefonódott volna, mint a megvalósult szocializmus példáját felmutató Illyés Gyula-i műben (245. l.).

A publicisztikai stílus és az irodalomtörténeti elemzés keveredésére, a fokozott „olvasmányosságra” való törekvés csapdáira figyelmeztet a kötet zárótanulmánya, melyben az igen értékes téma *Csáti Demeter éneke Pannónia megvételeéről József Attila értelmezésében* szinte teljesen háttérbe szorul a József Attila-i életrajz már-már ellenőrizhetetlen epizódjainak szövevényeiben és a korábbi kritikussal és ellenfelekkel való hadakozásban. Most nem vállalkozhatunk a tanulmányban „vitán felülnek” vélt adatok megkérdőjelezésére, csak arra az egész kötetre jellemző fogyatékosra szeretnénk utalni, hogy miközben a szerző fél, hogy a túlzott dokumentálással olvasóit a „filológia gályapadjára” láncolná, az olvasmányosság céljából sokszor személyes élményei részletes elmesélésébe kezd (kutatóktól

kapott levelek és emléktábla-szövegek betűhív közlésétől pozitívista irodalomtörténészek kifizetéséig), mely a József Attila-tanulmány tükrében épp az ellenkező eredményre vezet, nem az olvasmányosságot segíti, hanem megtöri az eredeti logikai vonalvezetést és mellékvágányokra juttat, pedig a kitűzött feladat valóban kitűnő alkalom lehetne a régi és új szerves kapcsolatának érzékeltetésére.

Kovács Sándor Ivánnak megvan az az igazi tudós elhivatottsága és elmélyültsége, melynek birtokában nincs szüksége kutatásait „az esszé olvasmányosságával... elviselhetővé tenni”. Tanulmánykötetében és az azóta megjelent tanulmányai között is épp azok nyújtják a legélvezetesebb olvasmányt, az elfeledett értékek felfedezésének örömét, melyekben nem a polémia vagy a népszerűsítés, hanem a régi magyar irodalomhoz való közeledés komoly szándéka vezet, ez lehet csak egyedüli útja a régi magyar irodalom közkinccsé tételének, melyben igen komoly szerepet tölt be Kovács Sándor Iván legutóbbi köteté és irodalomtörténeti munkássága.

Sárközy Péter

SZÉLES KLÁRA: REVICZKY GYULA POÉTIKÁJA ÉS AZ ÚJ MAGYAR LÍRA

Bp. 1976. Akadémiai K. 259 l.

1. Az amúgy sem szegény Reviczky-szakirodalom egy olyan új monográfiával gazdagodott, amelynek sajátos, megkülönböztető vonása a módszertani újítás. Jól kivehető ez a kötet mindkét szférájában: az analitikus leírásokban és a fejlődéstörténeti szintézisben is. A nyereség persze nemcsak módszertani, hanem témabeli is: Reviczky költészetének más megvilágításba való helyezése. Különben a kötet érdekessége nemcsak abban áll, amiben újat ad, hanem – mint látni fogjuk – abban is, ahogyan ezt adja.

A szerző, Széles Klára már eddig is több tanulmányával bizonyította az új iránti fogékonyságát. Kiemelkednek ezek közül a Reviczky-kötete felé közelítő elemzéselméletek (pl. *A Kassák-vers szerkezeti vezérelve* 1971; *Kísérlet egy műelemzés-modell felállítására* 1972), valamint a történetiséget tárgyaló, sok problémát felvető dolgozatai (pl. *A modern líra születéséről* 1970; *Működőpontosság és történetiség* 1971). Ezek biztosították azt az alapot, amely nélkül aligha

lehetett volna ma Reviczkyról újabb monográfiát írni.

Mindezt mint célt és feladatot Széles Klára a kötet előszavában (valamint a kötetben nem közölt, 1972-ben megvédett, azonos témájú kandidátusi értekezésének egészen részletes bevezetőjében) határozottan meg is fogalmazza. A tárgy (Reviczky költészetének elemzése, fejlődéstörténeti helyének kijelölése) körvonalazása mellett a szerző arra is utal, hogy *dolgozata kísérlet* (az itt egy elméletet jelentő) „poétika” előtérbe helyezésére, „egyetlen rendszerezési elv következetes alkalmazás”-ára, sőt ennél is tovább megy, és a minket leginkább érdeklő módszertani kérdést így világítja meg: „A Reviczky-költészet anyaga próbája lesz egy poétikai vizsgálati módszernek” (10.) Ezek után érthető, hogy ismeretében szintén Széles Klára módszeres alapelveinek és alkalmazásának az értékelését kell elsődleges feladatnak tekintenem.